

Чарівниця слова
Марко Вовчок

Департамент культури і туризму
Полтавської обласної державної
адміністрації
Полтавська обласна бібліотека
для юнацтва імені Олеса Гончара

Серія „Бібліотечка рефератів”

Чарівниця слова

*Інформаційно-бібліографічні матеріали
до 185-річчя від дня народження Марка Вовчка*

Полтава – 2018

Укладач: Вікторія Юрїївна Логвиненко

Чарівниця слова : інформаційно-бібліографічні матеріали до 185-річчя від дня народження Марка Вовчка / укладач В. Ю. Логвиненко ; Полтавська обласна бібліотека для юнацтва імені Олесея Гончара. – Полтава, 2018. – 28 с. – („Бібліотечка рефератів”).

Інформаційне видання із серії „Бібліотечка рефератів” присвячене 185-річчю від дня народження Марка Вовчка – видатної української письменниці, яка дала новий подих українській літературі кінця 50-х – початку 60-х років ХІХ століття.

Посібник адресується учням, молоді, фахівцям, що працюють з юнацтвом, та всім, хто бажає більше знати про видатних митців української літератури.

Матеріал не є вичерпним, література подана з публікацій газет та журналів, збірників, довідників, книг письменниці, наявних у фондах Полтавської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Олесея Гончара.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Тернистий шлях до успіху.....	5
Творчий доробок Марка Вовчка в українську літературу.....	10
Примхлива канва кохання „фатальної жінки”.....	18
Увічнення пам'яті Марка Вовчка.....	23
Цитати відомих людей про Марка Вовчка.....	24
Використана література.....	25
➤ Твори Марка Вовчка.....	25
➤ Матеріали про життя і творчість.....	25
➤ Електронні ресурси.....	27

Передмова

Письменниця Марія Олександрівна Вілінська, відома під псевдонімом Марко Вовчок, увійшла в історію української літератури ХІХ ст. як неординарна, талановита і яскрава постать. Видатний український письменник І. Франко назвав її творчість «визначною появою в нашій літературі».

Заявивши про себе майже водночас з іншою письменницею – Ганною Барвінок (Ганною Білозерською-Куліш), Марко Вовчок завдяки своїй європейській освіченості, знанню російської, французької та німецької мов, невтомній літературній, перекладацькій і пошуково-фольклористичній діяльності та, передусім, непересічному таланту зуміла завоювати визнання тогочасної літературної громадськості, викликати захоплення Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка та інших великих постатей, спонукати критиків та читачів до дискусій навколо своєї творчості. Її вітали і всіляко підтримували І. Тургенєв, Д. Писарєв, М. Салтиков-Щедрін.

Пізнавши побут українського народу під безпосереднім впливом свого першого чоловіка, відомого етнографа, одного із членів Кирило-Мефодіївського братства Опанаса Марковича, дворянка з Орловської губернії захопилася мелодійністю та поетичним багатством українського слова, яке осявало її протягом великого творчого шляху. Знайомлячись із мальовничими селами Полісся – Чернігівщини, Київщини, а згодом Поділля, молода інтелігентка відкрила для себе красу української душі, трагедію знедоленого селянства, пригніченого тягарем кріпосницького свавілля.

Слухаючи щирі оповіді селян про життя, а пізніше записуючи їх, пройнявшись народним болем як власним, Марія Маркович творить низку оповідань, у яких змальовує галерею образів селян, їхні трагічні долі, зламані тогочасним суспільним устроєм Російської імперії, – відтворює велику трагедію народу України.

Інформаційно-бібліографічні матеріали до 185-річчя від дня народження Марка Вовчка «Чарівниця слова» пропонують до вашої уваги три розділи: «Тернистий шлях до успіху», «Творчий доробок Марка Вовчка в українську літературу», «Примхлива канва кохання «фатальної жінки»».

Як справедливо зазначають дослідники, демократизм і народність оповіді, музикальність і лаконізм фрази, сатирично-викривальні інтонації творів Марка Вовчка були сприйняті українськими прозаїками як дуже цінний ідейно-естетичний урок. Розмаїта творчість письменниці, долаючи кордони, відкрила світові щире українську душу, красу українського селянства, його самобутньої культури й високої моралі.

Тернистий шлях до успіху

*Ясна зоря нашого українського письменства,
що запалила серце українського та неукраїнського
читача своїми гуманними,
проймаючими до мозку кісток
оповіданнями з кріпацького життя України.*

Іван Франко

«У всесвіті мені відомі лише дві прекрасні речі: зоряне небо над нашими головами і почуття обов'язку в наших серцях». Ці слова розкривають глибини душі видатної української письменниці Марії Олександрівни Вілінської (Марка Вовчка), яка писала твори українською, російською, французькою мовами, розмовляла сімома, а читала – десятьма мовами. Вона першою познайомила Європу з Україною, видавши свої твори у Франції. Уродженка Росії, Марія Олександрівна понад усе любила Україну. Перебуваючи в Саратові, писала, що «...весь Саратов віддала б за єдину стеблинку чебрецю, що росте на берегах річки Росі».

Народилася Марія Олександрівна Вілінська 22 грудня 1833 року в збідній дворянській родині в Слеському повіті Орловської губернії. В офіційній біографії Марко Вовчок вказано, що її мала батьківщина – село Єкатерининське, втім, запис у метричній книзі засвідчує, що згадуваний хутірець входив до парафії села Козаків, де була найближча церква. Отож не випадково у сім'ї Вілінських знали й шанували українські пісні, які нагадували про походження батьківського роду з Київщини.

Батько її – Олександр Олексійович Вілінський – армійський офіцер, мав українсько-білоруське коріння, мати – Парасковія Петрівна, походила з російського дворянського роду Данилових, була двоюрідною сестрою Варвари Дмитрівни Писаревої, матері Дмитра Івановича Писарева – відомого російського критика, бабця матері – польського-литовського роду. Батьки Марії Олександрівни були людьми освіченими, любили спів і музику. Разом із братами дівчинка здобула початкову освіту. Від діда і матері Марія запам'ятала пісню «Маленький соловейко», яка залишиться у щасливому дитинстві, адже вже семирічною дівчинкою майбутня письменниця втратить батька. Через два роки мати вийшла заміж за поміщика Дмитрієва, який відзначався свавіллям і жорстокістю. В Єкатеринському маєтку настало пекло. Вітчим грубо лаявся, нещадно карав кріпаків, знущався над дружиною і зневажав падчеренят. Незабаром він прогайнував маєток, залишивши сім'ю. Отже, родина розпалася: мати віддала Марію і Валеріана під опіку багатих родичів, при собі залишила тільки дворічного Дмитра. Марія ж більше ніколи з матір'ю не жила. Вона місяцями перебувала то в дядька Миколи Данилова, то в

тітки Варвари Писаревої, де її виховувала гувернантка, навчаючи музиці, французькій мові, читала повчальні твори французьких авторів. Виростала Марія свободолюбною, спостережливою: її ніжну душу вражало жорстоке поводження поміщиків з кріпаками.

У 1845–1846 роках Марія Вілінська навчалася у Харківському приватному пансіоні. В цьому закладі навчали дівчат бездоганно поводитись у світському товаристві, розмовляти французькою мовою, танцювати модні танці і грати на фортепіано. Проте допитлива дівчина у вільні години багато працює над собою, читає книги, вивчає мови. Зокрема, самотужки опанувала польську мову. Розширився її кругозір. Вона навчилася бачити в житті головне, осмислювати події і факти. У стінах пансіону Марія чула українську мову тільки з уст покоївок-кріпачок та в домі знайомого Парасковії Петрівни Хруща від студентів Харківського університету, які захоплювались українським фольклором, байками Гулака-Артемовського і повістями Квітки-Основ'яненка, з якими спілкувалася українською, адже, за словами Івана Франка, «знання української мови винесла з рідного дому».

Багата тітка і хрещена мати Катерина Мордовінова забирає Марію в місто Орел. Вона вже посприяла здобути освіту старшому братові Валеріану. Аби не їсти задарма хліб, вдячна Марія взялася за виховання дітей Мордвинових. Проте дівчина не залишає самоосвіти, проводячи час за читанням книг Пушкіна, Гоголя, Тургенєва, що були в бібліотеці Мордвинових. Наполегливо читає праці з різних галузей наукових досліджень.

Тітка жила світським життям. У їхньому домі часто збиралося освічене панство, жваво обговорюючи суспільні і мистецькі новини. Влаштувалися читання, співи, танці, точилися гострі суперечки про кріпосництво. Серед них були відомі тоді письменник-демократ і етнограф Павло Якушкін, Петро Кириєвський, майбутній письменник Микола Лесков та інші. Перегодом орловський вищий світ письменниця описала в автобіографічному романі «Живая душа».

До Марії Олександрівни несподівано усміхнулася доля: на цих вечорах вона зустрілась з Опанасом Марковичем, сином збіднілого поміщика, випускником історико-філологічного факультету Київського університету, палким шанувальником етнографії та фольклору. Він відбував заслання в Орлі під наглядом поліції за участь у Кирило-Мефодіївському товаристві. Юнак виявив себе приємним співрозмовником, але особливо прекрасно виконував українські пісні, акомпонуючи собі на фортеп'яно. Поступово дружба Опанаса і Марії переросла в кохання.

Тим часом тітка Катерина Петрівна прагнула забезпечити небозі заможне життя. Вона знайшла вигідну партію – багатого поміщика Єргольського, власника двох тисяч кріпаків, розкішного панського будинку з колонами, англійського парку. Молодий панич не на жарт закохався в Марію. Та на початку 1851 року, проявивши неабияку волю, всупереч бажанню тітки, Марія переїхала жити в Україну, вийшовши заміж за Опанаса Марковича. Пройдуть роки і письменниця в одній із бесід признається Олександру Герцену, що заміж вийшла не з кохання, а тільки з

приятні, головним чином бажаючи позбутися настирної опіки родичів. Цей несподіваний Маріїн вибір стане першим гучним скандалом у її біографії. Втім, саме завдяки йому в українській літературі з'явиться Марко Вовчок.

У жовтні 1853 року у Марковичів народився син, якого на честь Хмельницького назвали Богдан – майбутній математик, революціонер, журналіст, улюбленець Марії Олександрівни, її радість і гордість, найближча і найдорожча людина до останньої хвилини життя. Письменниця виховувала сина в українському дусі – недарма він був названий на честь видатного гетьмана. Вона почала писати для нього книгу з історії України – про Дорошенка, Сірка, Богуна. І хлопчик ріс щирим українцем, добре знав вітчизняну історію.

Подружжя змушене часто покидати місце проживання: матеріальна скрута примушувала Опанаса Марковича міняти посади. Так Марковичі опинилися в

Києві, мешкали на Куренівці, що була тоді звичайним селом. Позитивним було те, що Марія Вілінська потрапила в українське мовне і мистецьке культурне середовище. За одностайним визнанням дослідників, цей час став найкращою школою для майбутньої письменниці як в освоєнні живої української мови, так і в вивченні життя й побуту простого люду, який під її пером чи не вперше на теренах Російської імперії постав не об'єктом «панської жалості», а самостійною і самодостатньою силою.

Відбулися цікаві зустрічі з поетом Амвросієм Метлинським, Михайлом Чалим, етнографом Степаном Носом. Подружжя активно збирає фольклорні твори, які побачили світ у збірниках, упорядкованими Амвросієм Метлинським та Миколою Носом. В ті роки Марія Олександрівна почала складати словник живої української мови, над яким працювала все життя, поповнюючи його все новими і новими записами.

Перші літературні спроби Марка Вовчка припадають на час перебування подружжя Марковичів у Немирові, де Опанас Васильович працював учителем географії в гімназії. Зошит із чотирма оповіданнями був надісланий Опанасом Марковичем Пантелеймону Кулішу в квітні 1857 року як матеріал для чергового тому його «Записок о Южной Руси». Пантелеймон Олександрович пише своїй дружині: «Чудо! Чудо! Нічого подібного ще не було в літературі нашій. Яка мова! Які форми! Чудо, чудо! Я навіть нікому не читав, боячись, що не зрозуміють так, як я розумію, а це образливо».

Перша збірка «Народних оповідань» Марка Вовчка за редакцією Куліша вийшла 1857 року й відразу здобула визнання. Він же сприяв і переїзду подружжя 1859 року до Петербурга.

У російській столиці письменниця стає знаменитістю. Олександр Дорошкевич, біограф Марка Вовчка, вважає, що місяці перебування в Петербурзі були для неї переламними. Саме тоді село, етнографія, стиль, вироблений під впливом Марковича, змінився на новий стиль «модної тоді народницько-інтелігентської балеристики», на формування якого вплинув Тургенєв.

Хвороба змушує письменницю виїхати за кордон, де вона жила (1859-1867) й лікувалася в Німеччині, Швейцарії, Італії, Франції. Подорожувала спочатку в компанії письменника Івана Тургенєва, котрий високо цінував її талант, потім – разом із сином та чоловіком (стосунки з ним за роки шлюбу погіршилися, він помер незабаром після розриву, 1867 р.). З 1864 року вона мешкала в передмісті Парижа – містечку Нейї. За кордоном Марія Олександрівна продовжувала працювати: закінчила оповідання «Ледащиця», «Пройдисвіт», написала «Два сини» (1861 р.). В цей час вона розробляє жанр психологічної прози – повість «Три долі», оповідання «Павло Чорнокрил», «Не до пари», пише історичну повість та оповідання для дуетей («Кармелюк», «Невільничка», «Маруся»), складає соціально-побутові казки («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»). Продовжувала вона писати і російською мовою, а оповідання, написані французькою, було надруковано в паризькому часописі «Журнал виховання і розваги». Також кількома європейськими мовами перекладено оповідання «Маруся», яке в переробленому вигляді стало однією з улюблених дитячих книжок у Франції, відзначене премією Французької академії та рекомендоване міністерством освіти Франції для шкільних бібліотек. Завдяки творчості Марії Олександрівни зростає міжнародний престиж української літератури. Її твори перекладають французькою, польською, чеською, словенською, болгарською та іншими мовами, вони виходять по всій Європі.

У лютому 1867 року вона повернулася з Європи й оселилася в Петербурзі. Працювала разом з Писаревим над перекладом книг «Походження видів» Ч. Дарвіна та «Життя тварин» А. Брема, співпрацювала в журналах «Отечественные записки», «Русское слово», редагувала журнал «Переводы лучших иностранных писателей». Розпад місцевої української громади дуже позначився на подальшій творчій діяльності Вілінської – її робота на українському ґрунті фактично була припинена.

Останні роки Марія Олександрівна прожила на Північному Кавказі разом з другим чоловіком – поміщиком Михайлом Дем'яновичем Лобачем-Жученком.

Михайло Лобач-Жученко та хата в селі Хохітва, в якій подружжя мешкало в 1887-1893 роках (нині будинок-музей Марка Вовчка).

Видатна письменниця мріяла повернутися на Україну, але померла на власному хуторі неподалік містечка Нальчик 10 серпня 1907 року, де й похована. Іван Франко відгукуючись на цю сумну подію писав: «Закотилася ясна зіронька українського письменства...» Мало хто з оточення знав, що старенька Марія Лобач і є письменницею, чия слава гриміла по всій Україні. Невдовзі після її смерті друком вийшла низка досі не опублікованих оповідань. У Нальчику 4 серпня 1978 року відкрили меморіальний будинок-музей. Біля нього знаходиться могила та пам'ятник видатної української письменниці.

У кінці свого життєвого шляху Марко Вовчок записала у щоденнику: «Я прожила весь свій вік, йдучи по одній дорозі і не звертаючи убік. У мене могли бути помилки і слабкості, як у більшості людей, але в головному я ніколи не заплямувала себе відступництвом».

Вона завжди залишалася тим «кротким пророком», про якого з такою любов'ю сказав великий Кобзар у проникливій елегії «Марку Вовчку. На пам'ять. 24 січня 1859 року».

Недавно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднеє. І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову.
І думу вольную... О доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.

Творчий доробок Марка Вовчка в українській літературі

*Її твори відзначаються реалістичною правдою,
глибоко захоплюючим способом зображення,
силою почуття і мистецькою красою форми і мови;
вони з повним правом стали в ряд
з найкращими творами світової літератури.*

О. Кобилянська

*Найкраще в її писаннях, то без сумніву її мова.
При всій своїй простоті й популярності
вона дуже багата лексиконом і незрівнянно
мелодійна... З простою красою і ніжністю її
мови й стилю в'яжеться нерозривно її ніжна
любов до всіх нещасних і страждущих,
а особливо до найбільш бідних, до жінок.*

І. Франко

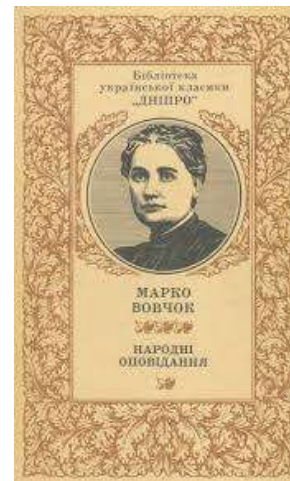
Початок літературної діяльності Марка Вовчка припадає на середину 50-х років, коли вона жила в Немирові. Перебування в навколишніх селах з метою запису народних пісень, приказок, легенд не тільки відкрило очі молодій дослідниці на багатство поетичного генія українського народу, а й допомогло їй глибоко відчувати всю несправедливість феодально-кріпосницької системи. Марія Маркович скрізь і всюди натрапляла на страхітливі картини поміщицької сваволі, нелюдських знущань панів над кріпаками. Бачила вона також і те, що селяни не тільки тяжко страждають, а й виявляють протест проти гніту, розуміла, що здорового, творчого духу народу не задусити, що у волелюбних серцях зріє палке прагнення жити по-людському.

Безпосередні враження від життя закріпаченого селянства, прагнення розповісти про трагедію уярмлених панщиною людей, висловити гнівний протест проти кріпосницької неволі – ось ті головні стимули, які змусили Марію Маркович взятися за перо. Протягом 1856-1857 рр. вона написала перші одинадцять оповідань із життя українського селянства і за порадою О. В. Марковича надіслала їх у Петербург П. Кулішеві, який саме збирав матеріали для третього тому «Заміток про Південну Русь» і готувався відкрити українську друкарню. Кулішу судилося відіграти важливу роль у творчій долі письменниці. Маючи широкі зв'язки, він надсилав рукопис Марка Вовчка на цензурування ліберальній людині – барону фон Крузе, і той пропустив його без будь-яких втручань у текст. Саме П. Куліш у листі до Т. Шевченка писав: «Побачиш, які дива у нас творяться! Уже й каміння починає вопіяти! Це ж пак не диво, щоб московка преобразилась в українку, да такі повісті

вдрала, що хоч би й тобі, мій друже, то прийшлося би в міру». І звідки було їй знати, що там, у далекій столиці, вже починалась її слава, що її ім'я вже захоплено називають відомі літератори, поспішаючи поділитися радісною новиною з друзями.

Хоча до першої збірки «Народних оповідань» увійшло лише одинадцять невеликих творів (серед них оповідання «Сестра», «Козачка», «Чумак», «Одарка», «Сон», «Панська воля», «Викуп», «Горпина»), вона справила велике враження на літературно-громадську думку реалістичним зображенням трагічної долі кріпаків. Російський революціонер П. Кропоткін пізніше згадував, що «в ті роки вся освічена Росія упивалася повістями Марка Вовчка й ридала над долею її героїнь-селянок». У 1859 р. за редакцією І. Тургенева було здійснено переклад «Народних оповідань» і з'явилися «Украинские народные рассказы».

У збірці «Народних оповідань» виявилася велика психологічна майстерність Марка Вовчка. Використовуючи лаконічну оповідну манеру, письменниця майстерно передала складні душевні переживання своїх героїв, насамперед жінок-селянок. Імітуючи об'єктивний народний голос, авторка вустами своїх героїнь оповідала історії їхнього важкого життя, кріпаччини, нещасливого кохання. Вони були щирими, зворушливими, інколи навіть сентиментальними. «З простою красою й ніжністю її мови й стилю, – зазначав Іван Франко, – в'яжеться нерозривно її ніжна любов до всіх нещасних і страждущих, а особливо до найбільш бідними, до жінок. Вона вміє не лише сама відчувати їх горе, але також віднайти його основу й дати їй простий і ясний вислів, що сильно хапає за серце читача».

Оповідання, написані в Немирові, винесли 24-річну письменницю на гребінь суспільної хвилі. Мовчазна, скромна, соромлива дружина молодого вчителя географії раптом опинилася, за висловлюванням Івана Франка, «у рядах борців за свободу і людські права поневолених народних мас». Поява цієї книжки, а вслід за нею також інших творів письменниці були етапною подією. То було свято творчих можливостей народу. То був другий за своєю силою, після «Кобзаря» Тараса Шевченка, злет народного генія. З виходом творів Марка Вовчка українська проза дістала нові крила – могутні крила революційно-демократичної спрямованості, глибинної соціальної проблематики, високої, незнаної досі художності. На титульному листку книги значилося: «Народні оповідання Марка Вовчка. Видав П. А. Куліш. Санкт-Петербург, 1858». Викликом тогочасному світові стало її перетворення на Марка Вовчка, – чоловічий псевдонім авторка вважала більш відповідним духу своєї творчості.

Саме Куліша вважають автором псевдоніма Марії Маркович, котрий з'явився із фонетичної подібності до прізвища письменниці: «Марка Вовчка вигадав я по созвучному слову Марковичка, та й не помиливсь, приложивши такий псевдонім: сей бо вовчок, той, що росте диким паганцем на плодючому дереві, висисав так само живі соки з людей, що держали його на світі». Чоловічий псевдонім має і певне смислове значення, натякаючи на твердість характеру, силу волі, непримиренність,

що відповідало особистим якостям Марії Олександрівни Маркович. У часи її дебюту вона була єдиною в українській літературі жінкою-письменницею.

Матеріальна скрута змусила подружжя переїхати до Немирова, де О. Маркович дістав посаду вчителя географії у місцевій гімназії. Немирівський період (1856–1858) виявився для Марка Вовчка найпліднішим. Саме тут написано 12 оповідань, разом з О. Марковичем поставлено п'єсу І. Котляревського «Наталка Полтавка», яку грали на сцені немирівської гімназії у 1857 р. Марія Олександрівна студіює «Историю русов», а також «Историю Малой России» Д. Бантиша-Каменського, «Літописну розповідь про Малу Росію, її народ і козаків взагалі» О. Рігельмана, знайомиться з легендами і переказами про народних героїв Морозенка, Сірка, Пушкаря, Нечая та ін.

У Немирові письменниця прочитала перші критичні відгуки на свої українські оповідання. Куліш писав: «Здавалося, після Шевченка нічого було вимагати більше від української мови, але Марко Вовчок розсипав у своїх оповіданнях такі багатства рідного слова, що, я упевнений, сам Шевченко здивується». Критика досить прихильно зустріла перші оповідання письменниці (П. Куліш, О. Герцен, І. Тургенєв та ін.) – відзначили актуальність, новизну тем, високу майстерність і, зрештою, надзвичайний стиль творів. Із Петербурга вона отримувала листи від своїх шанувальників із запрошеннями переїхати до Петербурга. Марко Вовчок вже зайняла своє місце на літературному Олімпі. Її життєве покликання остаточно визначилося. Неможливість підтримувати зв'язки з редакціями, відсутність інтелектуального середовища – все це примушувало поспішати з від'їздом.

У Петербурзі Марко Вовчок потрапила у самісінький вир літературно-громадського життя і несподівано для самої себе стала на диво популярною особою. Кожен вважав за обов'язок познайомитися з новою зіркою, кожен убачав щось незвичайне у самій зовнішності цієї стрункої, зі смаком вдягнутої жінки. Перебуваючи кілька місяців у Петербурзі, Марко Вовчок відвідувала літературні вечори, де читала свої твори, разом із новими друзями обговорювала питання про організацію українського журналу, влаштовувала літературні читання у себе вдома. Т. Шевченко, І. Тургенєв, М. Некрасов, О. Плещеев, Ф. Тютчев, В. Білозерський, М. Костомаров, О. Писемський, П. Куліш – таким було коло літературних знайомств письменниці. Тут її оповідання виходять окремою збіркою в російському перекладі І. Тургенєва під назвою «Украинские народные рассказы». Тоді ж з'являються «Рассказы из народного русского быта» (1859). До цієї збірки увійшли оповідання «Надежда», «Маша», «Катерина», «Саша», «Купеческая дочка», «Игрушечка». Як і в «Народних оповіданнях», авторка устами сільської жінки розповідає про нещасних закоханих, про несправедливу долю.

Ще у Немирові Марко Вовчок розпочала роботу над повістю «Інститутка» (1860; присвячена Т. Г. Шевченку), яка стала найкращим твором раннього періоду її творчості. За словами Івана Франка, ця повість одна з «найкращих перлин нашої літератури», прозвучала як суворий вирок кріпосницькій системі і як грізна пересторога гнобителям.

Вихід повісті «Інститутка» засвідчив зміцнення демократичних поглядів письменниці, зростання її майстерності у прозі. Соціальний компонент твору надзвичайно сильний. Марко Вовчок у згаданій повісті ширше відображає селянські

настрої – протест проти кріпацтва, посилює епічно-оповідний елемент, чіткіше окреслює цілу галерею народних образів, акцентує більшу увагу на психології

персонажів. З великою любов'ю виписано в повісті образи селян. Представники молодого покоління селянства: Устя, Назар, Прокіп – не хочуть більше жити в неволі, терпіти і коритися панам: «Прокіп з серця аж люльку об землю гепнув. Воли в ярмі і ті ревуть, а то щоб душа християнська всяку догану, всяку кривду терпіла і не озвалась.... Не така в мене вдача! – Я так: або врятуйся, або пропади!» Ці герої наділені прекрасними рисами вдачі: працьовиті, чесні, мужні, здатні до подолання випробувань.

Кілька разів Марко Вовчок виступала на багатолюдних вечорах з читанням свого нового твору «Інститутка» – і з таким успіхом, що про ці читання довго ще згадували сучасники. Т. Шевченко, І. Тургенев високо оцінили першу повість письменниці. З листа Тургенєва: «Пані Маркович вельми чудова, оригінальна і самородна натура (їй років 25); днями мені прочитали її досить велику повість під назвою «Інститутка», від якої я прийшов у повний захват: такої свіжості і сили ще, здається, не було! І все це росте саме із землі, як дерево!» З появою кожного нового твору зростала популярність молодої письменниці. Вона просто таки дивувала всіх можливостями свого таланту.

Довгоочікувана зустріч з Т. Шевченком відбулася одразу ж наступного дня після приїзду до Петербурга. Історія не зберегла свідчень про цю першу зустріч Тараса Григоровича з молодою письменницею. Відомо тільки, що ця дата так запала поету в душу, що вона позначена в присвяченні «Кобзаря»: «Марку Вовчкові на пам'ять 24 січня 1859 року». А на подарунковому екземплярі того ж видання поет написав: «Моїй єдиній доні Марусі Маркович і рідний і хрещений батько Тарас Шевченко». Такі були вищі знаки любові і уваги автора «Кобзаря» до автора «Народних оповідань». Вона пережила свого великого друга майже на півстоліття, але в історії української літератури їхні імена стоять поряд. «Шевченка і Марка Вовчка, – писав у 1890 р. Іван Франко, – я вважаю найбільшими талантами нашої дотеперішньої літератури, найбільшими майстрами нашого слова».

Услід за великим Кобзарем Марко Вовчок стала в українській літературі виразником інтересів і сподівань поневоленого селянства. Дослідниками відзначено подібність навіть деяких сюжетів Марка Вовчка і Шевченка («Два сини» – «Сова», «Одарка» – «Катерина», «Данило Гурч» – «Мар'яна-черниця»). Наслідування Шевченківських традицій виявилось передусім в антикріпосницькій спрямованості творів Марка Вовчка, в умінні підкреслити і високо піднести духовні сили пригніченого селянства. Попри чоловічий псевдонім разом із Марком Вовчком в українській літературі вперше залунав жіночий голос. Це було лише початком. Пройшло декілька років – і оповідання Марка Вовчка завоювали популярність у всіх

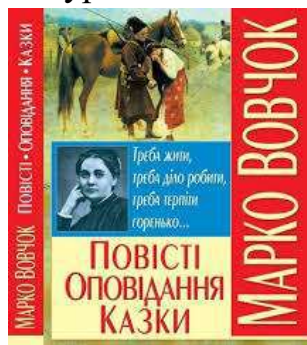
слов'янських країнах. Небагато літераторів одержували таке швидке й одностайне визнання!

Та все ж творчий шлях Марка Вовчка не був устелений трояндами. Перший успіх і популярність молодій письменниці були надзвичайними, а потім з огляду на багато причин обстановка різко змінилася: їй доводилося співпрацювати в другорядних газетах і журналах, братися за випадкові літературні замовлення, друкуватися анонімно і під іншими псевдонімами, роками проживати за кордоном, на багато місяців відриватися від оригінальної творчості заради перекладацької роботи. У своїй записній книжці вона занотувала: «Дорого коштує і тяжко іде подвиг – так тяжко, ніби й немає його – залишаються тільки надії на краще».

Весною 1859 р. у супроводі І. Тургенєва письменниця від'їздить за кордон на лікування, де перебуває до 1867 р. Багато працює, готує до друку другий том «Народних оповідань», саме в ньому відбився підвищений інтерес письменниці до морально-психологічних проблем («Два сини», «Ледащиця», «Не до пари», «Три долі» та ін.). У 1862 р. у Петербурзі таки виходить другий том «Народних оповідань»; окремі твори друкувалися в журналах «Основа», «Мета», «Вечорниці». У 1864–1866 рр. М. Вовчок пише «Листи з Парижа», видає третій том «Народних оповідань».

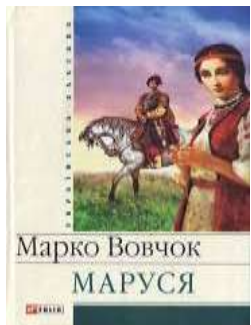
Вісім років провела Марко Вовчок за кордоном (у Франції, Німеччині, Швейцарії, Англії, Італії). Біографія письменниці цього періоду багата подіями і фактами, різноманітними враженнями, зустрічами й спілкуванням із найвидатнішими людьми того часу. Серед її друзів – М. Добролюбов, Л. Толстой, Д. Менделєєв, І. Сеченов, О. Герцен, М. Огарьов, В. Гюго, представники польської та чеської політичної еміграції. Завдяки І. Тургенєву письменниця познайомилася з відвідувачами салону видатної французької співачки Поліни Віардо, й серед них – з Гюставом Флобером, Проспером Меріме, Жюлем Верном. Ці зустрічі розширювали духовні і творчі горизонти письменниці, зокрема українсько-французькі.

Деякі свої твори Марко Вовчок переклала французькою мовою, як от повість «Маруся». У французькому перекладі вона була надрукована в газеті «Ле Темпс». Потім її переробив французький письменник і видавець Етцель П'єр-Жуль і одержав премію Французької Академії. Він запросив Марка Вовчка до участі у «Журналі виховання та розваги». У її перекладі французькою мовою в цьому часописі побачили світ казка «Королівна – Я», оригінальні твори «Мандрівка на крижині», «Сестричка» (відомі тільки французькою мовою). У Франції окремими книжками вийшли оповідання для дітей «Прудконогий олень», «Сибірський ведмідь і дівчинка чепурниця».

Доречно зауважити, що письменниця чимало написала творів для дітей (як російською, так і українською мовами). За побажанням Т. Шевченка («Гляди ж доню, щоб ти мені написала копу-дві, або п'ять, а то сім кіп казок...») Марко Вовчок звернулася у своїй творчості до жанру казки. Діти – це наше майбутнє. Марія Олександрівна розуміла, що виховання з дитячого віку – це закладання підвалин майбутнього. Тому завжди дбала про дитячу літературу. Сама написала чимало

творів (романтичні казки, оповідання «Кармелюк», «Невільничка», «Лимерівна», «Ведмідь», «Дев'ять братів та десята сестриця Галя» та ін.). Герої цих творів горді, мужні, чесні і волелюбні люди, які понад усе цінують незалежність і волю. Історичні повісті та оповідання для дітей «Кармелюк», «Невільничка», «Маруся» ще за життя Марка Вовчка здобули широку популярність.

Повість «Маруся», наприклад, була перекладена кількома європейськими мовами. Вона стала улюбленою дитячою книжкою у Франції і рекомендована міністерством освіти Франції для шкільних бібліотек. На тлі подій 1668 року Марко Вовчок подає зворушливу й романтичну історію дівчинки, яка в час війни допомагає січовикові-запорожцеві виконувати серйозну дипломатичну місію.

Найбільш цінним і художньо довершеним твором на історичну тему, визначним і сміливим на той час є повість «Кармелюк». В історичній повісті-казці письменниця в дусі українських народних переказів і пісень створила легендарно-романтичний образ Устима Кармелюка, народного месника, ватажка селянських повстань на Поділлі, наділила героя рисами виняткової особистості, романтично висвітила його красу й силу.

Устима Кармелюка було заборонено згадувати в пресі, і поміщицька історіографія обходила його мовчанням. Марко Вовчок уперше сказала щире, натхненне слово про палкого борця проти кріпосницької системи. Його образ письменниця створює, йдучи за фольклорними джерелами. Мужній, чесний, сміливий, непримиренний у боротьбі проти панства, чулий до народного горя, лагідний з друзями, ніжний з рідними – таким жив у пам'яті народу Кармелюк, і таким його показала Марко Вовчок. В зображенні письменниці герой виходить з рамок історичного часу, коли він жив та боровся, і виростає в легендарного народного богатира, виразника прагнень простого народу і захисника їхніх інтересів.

Історія Галі та її братів («Дев'ять братів і десята сестриця Галя») розроблена в дусі відомої народної пісні «Жила вдова на Подолі, та не мала щастя й долі». Основою твору є сувора правда про нужденне життя селянської родини в пореформений період. Один за одним підрастають вдовині сини і, ледве ставши на ноги, йдуть у найми до багатців, важко працюють, але так і лишаються злидарями. Брати, остаточно зневірившись у можливості власною працею по наймах вибитися з безпросвітних злиднів, стали розбійниками. Письменниця поглибила соціальне й психологічне мотивування поведінки персонажів, їхніх характерів, внесла певні зміни до умовно-казкового сюжету.

Загалом важливість її творчості яскраво характеризує один епізод. Коли Іван Тургенєв, маючи намір вивчати українську мову, попросив Тараса Шевченка порадити когось з українських авторів, чия проза можна було б вважати зразком літературної мови, Кобзар без вагань назвав ім'я Марка Вовчка, зауваживши, що «лише він один знає нашу мову».

Сучасники відзначали приємний голос Марка Вовчка, коли вона виконувала українські народні пісні. Її улюбленою піснею була «Несе Галя воду». У записниках Марії Олександрівни була велика кількість фольклорних записів. По пам'яті вона відновила мелодії двісті десяти пісень. Письменниця познайомила з німецьким композитором Едуардом Мертке. Дбаючи про збереження для нащадків духовних народних скарбів, вони попросила Мертке, аби він поклав на ноти з її голосу понад двісті українських пісень. 1866 року в Лейпцігу вийшла збірка «Двісті українських пісень». У передмові Марко Вовчок писала: «Як щиро та не боячись казати, то, мабуть, краще над українських пісень нема у всьому світі великому».

Серед творів, написаних нею за кордоном, – українські оповідання «Пройдисвіт», «Павло Чорнокрил», «Лимерівна», цикл нарисів «Листи з Парижа», казки «Кармелюк», «Невільничка», «Ведмідь», «Дев'ять братів і десята сестриця Галя». Оповідання «Одарка», «Сон», «Чумак» та «Викуп» вийшли у чеському перекладі. У 60-х роках твори української письменниці стають відомими сербському, польському, болгарському, французькому, німецькому, естонському, хорватському читачеві. І за тематикою, і за формою художнього втілення чимало з цих творів були новим словом в українській літературі.

Марко Вовчок повернулася в Росію в лютому 1867 року і майже десять років жила в Петербурзі. У 70-80-х роках письменниця співпрацює з російськими журналами, надаючи до друку романи та перекладні твори – зокрема переклад з французької 15 романів знаменитого фантаста Жюль Верна. Їй одній французький письменник надав ексклюзивне право. Завдяки цьому французький письменник-фантаст набув у нашій країні, мабуть, чи не більшої слави й популярності, ніж у себе на батьківщині.

Перелік перекладених нею творів склав би цілу бібліотеку зарубіжної літератури. Марко Вовчок донесла до російського читача твори Еркмана-Шатріана, Ж. Массе, А. де Мюссе, В. Гюго, Ж. Сталья, Д. Грінвуда, Г.-Х.Андерсена, П. Е. Брема та багатьох інших відомих письменників. Навіть до популяризації в Росії знаменитої праці Ч. Дарвіна "Походження людини" вона теж була причетною; цей твір письменниця переклала разом з Д. І. Писаревим.

Марко Вовчок зближується з видавцями часопису «Отечественные записки» – Миколою Некрасовим, Михайлом Салтиковим-Щедріним, веде в журналі рубрику зарубіжної літератури, публікує свої твори і переклади. В часописі були опрелюднені романи «Живая душа» (1868), «Теплое гнездышко» (1873), «В глуши» (1875) російською мовою, бо до цього її спонукали цензурні заборони українського слова. Письменниця болісно реагувала на заходи царського уряду, спрямовані проти української культури і мови. Такими були Валуєвський та Емський укази про заборону української мови і культури. Тому

Марко Вовчок припинила писати твори українською мовою. Десять років жоден український твір Марка Вовчка не вийшов. Зате на Західній Україні побачили світ чимало її оповідань та повістей. Але її популярність порівняно з 1860-ми роками помітно зменшилась.

Покинула письменниця Петербург, можливо, більше ніж вчасно: неблагоннадійною особою зацікавився сам Олександр II. На певний час її притулком стала глуха ставропольська околиця – перша тиха гавань майже тридцятирічного епілогу життя Марії Олександрівни.

Починаючи з квітня 1878 р., куди тільки доля не закидала письменницю. Разом зі своїм другим чоловіком, відставним морським офіцером М. Д. Лобачем-Жученком, вона, в пошуках служби для Михайла Дем'яновича, часто змінювала місце проживання. Все її подальше життя пов'язане з переїздами: 1873 р. – Ставрополь, 1880 р. – Абрау-Дюрсо, 1882 р. – Новоросійськ, 1883 р. – знову Ставрополь.

Останні роки Марія Олександрівна прожила на Північному Кавказі, в кабардинському містечку Нальчику у власному будиночку. В тихому місці, під старою грушею, письменниця редагувала свої твори, дописувала незакінчені оповідання, опублікувала листи Герцена до неї, а також свої листи до нього. В останні дні свого життя вона працювала над повістю «Гайдамаки», в якій змалювала національно-визвольний рух XVII століття в Україні.

Надзвичайно теплі відгуки про твори письменниці залишили І. Тургенєв, О. Герцен, Л. Толстой, М. Некрасов, Д. Писарєв, М. Чернишевський, М. Салтиков-Щедрін, Ю. Федькович. І це справедливо. Адже письменниця в своїх творах вочевидь утверджувала загальнолюдські ідеї добра, свободи, любові, щастя, справедливості, безмежно вірячи в незнищенність духу, творчих сил свого народу і прекрасне його майбутнє. Слушно зазначає літературознавець М. Грицай, що «творчості Марка Вовчка судилося довге життя. Як бурштин, що увесь час шліфується морем і від того стає ще красивішим, так і мистецька спадщина письменниці з часом стає все виразнішою, ще ближчою і ціннішою для нас. Проблеми і конфлікти, змальовані Марком Вовчком, безповоротно відійшли у минуле. Та залишається назавжди глибока, чиста, світла душа народу, відтворена нею, і її високе слово в ім'я всього прекрасного і суцього на землі».

Марко Вовчок увійшла в українську літературу як прозаїк-новатор, і це новаторство виявлене у змісті та художній формі її творів, що своїми глибокими джерелами виходили з фольклорного ґрунту. Її високохудожні твори несуть величезний духовний заряд, звеличують і служать людям; вони перекладені на багато мов світу і користуються величезною популярністю у читачів, а тому вони безсмертні.

На жаль, їй не довелося прочитати поему про себе поета-демократа Олександра Навроцького. У ній поет прославляє твори Марка Вовчка, які є світлим променем для свідомості українського народу. Цей панегірик закінчується словами:

Спасибі ж, ластівко-голубко:
Ти серце вгору піднесла.
Ти наші щирі, смілі думки
Кругом по світу рознесла.

Примхлива канва кохання „фатальної жінки”

*Живу думкою одною про ті світлі часи,
коли людина стане володарем своєї долі,
свого щастя.*

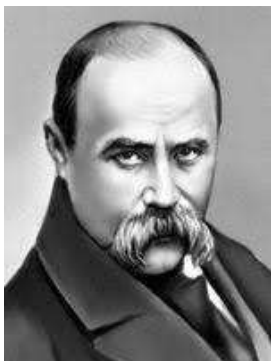
Марко Вовчок

Творчість письменниці кількома мовами і її роль у багатьох культурах – сама собою дуже цікавий феномен. Утім, не менш цікавий феномен – її особисте життя і загадкова натура, яку намагалися збагнути знамениті шанувальники Марка Вовчка і просто сучасники. Іван Тургенєв і Микола Добролюбов порівнювали її з Гаррієт Бічер-Стоу, Тарас Шевченко й Олександр Герцен – із Жорж Санд. На таке порівняння наштовхувала її краса, її стиль життя, зневага до умовностей. Як і Жорж Санд, вона захоплювала багатьох українських та російських літераторів свого часу і навіть грала фатальну роль в їхньому житті, роками жила в атмосфері слави, скандалів, чуток і пліток, бентежачи літературне середовище.

Марко Вовчок – була справді фатальною жінкою, французькою це позначається так: «femme fatale». Марії Олександрівні приписували численні романи з колегами-письменниками і видатними людьми того часу – Пантелеймоном Кулішем, Іваном Тургенєвим, Олександром Герценом. Втім, і на творчій ниві, і в особистому житті ця жінка просто вмiло зрівнялася із сильною статтю.

Важко сказати, що їх приваблювало в цій непоказній жінці, найімовірніше її вміння чути співбесідника, душевність, гострий розум, її очі, що світилися розумом і гумором. За загальноприйнятими мірками Марію не можна було назвати красунею, однак вона справляла незгладиме враження своєю зовнішністю. Письменник Микола Лесков описав її так: «Висока, струнка, з розкішною каштановою косою, яку укладала короною навколо голови, з великими сірими очима. Вона вдягалася завжди вишукано і просто і такою залишалася все життя».

Вимоглива до себе й інших, вона в переломні моменти свого життя спалювала за собою мости і назавжди поривала з тими, хто її розчаровував або не виправдовував її довіри. Компромісів не визнавала. Якщо любов – то безрозсудна, якщо дружба – то беззавітна, якщо ненависть – то до останнього подиху! Всупереч усьому вона приймала круті рішення, часом здійснювала необачні вчинки, а потім гірко каялася. Але в помилках своїх нікому не зізнавалася і вдавала, що в житті її все йде якнайкраще.

Єдиною жінкою на українській літературній ниві кінця п'ятдесятих років минулого століття захоплювався Тарас Григорович Шевченко. Поява перших творів Марка Вовчка збіглася з поверненням Тараса Шевченка із заслання та справжнім бумом популярності його віршів, які захоплено декламували навіть у великосвітських салонах. Втім, на запитання Івана Тургенєва чиї твори слід читати, щоб якнайшвидше оволодіти українською мовою, Кобзар відповів: «Марка Вовчка! Він один володіє нашою мовою!». Перед нею відкриті двері кращих салонів

і галерей. Саме цієї пори, на одній із знамих вечірок, відбувається іскрометна зустріч Марії Віленської з Тарасом Шевченком. Відомий художник тієї пори С. Кравченко згодом напише знамениту картину «Зустріч Тараса Шевченка і Марко Вовчок». За деякими даними це знайомство наживо сталося 23 січня 1859-го. Шевченко познайомившись з Марією був вражений її розумом і вродою, можливо, навіть був у неї закоханий – принаймі, ставився до неї з великою ніжністю.

Є в Тараса Шевченка теплі, щирі слова, присвячені талановитій жінці:

...Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка,
обличителя жестоких
людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите...

Прочитована поезія Т. Шевченка є своєрідним благословенням письменниці, вірш так і називається «Марку Вовчку». Пророком і «своєю донею» назвав її поет — і це чи не найвища оцінка творчості Марії Олександрівни. Він же говорив про неї: «Якщо порівняти Жорж Санд і нашого Марка Вовчка, то я рішуче віддаю перевагу нашому автору». Варто зазначити, що порівняння зі славетною французькою авторкою, однією з найпопулярніших тогочасних письменниць, Авророю Дюпен, котра творила під псевдонімом Жорж Санд, не могло не виникнути – і через подібність життєвих шляхів, і через творчу близькість.

У 1859 році Марко Вовчок їде на лікування до Німеччини, потім у Париж. Перебуваючи за кордоном, Марко Вовчок підтримувала зв'язок із Шевченком, писала йому теплі листи, радилася. Там до неї дійшла звістка про смерть Тараса Шевченка. У листі до чоловіка Марко Вовчок пише: «Боже мій! Нема Шевченка... у мене душа болить, болить і ніколи не перестане...». А здається, тільки вчора одержала письменниця «Кобзар» – третю прижиттєву збірку видання творів видатного письменника. Цей «Кобзар» був особливо цінний для неї, бо мав присвяту їй, Марко Вовчок, від великого поета України: «Моїй єдиній доні Марусі Маркович і рідний, і хрещений батько Тарас Шевченко».

Закоханий Пантелеймон Куліш називав її «Мовчазне Божество». Він знайомиться з Марком Вовчком у 1857 році, редагує її «Народні оповідання» й вводить у літературний світ. Саме Куліш поєднав прізвище чоловіка з її «вовчакуватістю» у спілкуванні й народилося – «Марко Вовчок», ненависне для самої письменниці «прізвисько». Марія порушила норми, обов'язкові для «добродішної» жінки: вона не погодилася з редакторськими правками, внесеними у її тексти самим Кулішем. Для письменника «весь світ змикається у Марку Вовчку», вона – образ нової, емансипованої жінки. Що й казати, Пантелеймон Куліш так захопився русокою сірокою красунею, що геть зіпсував

стосунки з дружиною, Олександрою Білозерською, яка стала видаватися йому надто провінційною та мало вишуканою. Завершилося все від'їздом дружини на рідні хутори, а сам Пантелеймон Куліш планує подорож за кордон разом із Марією Олександрівною та її сином Богданом. Утім, відомо, що Марко Вовчок тоді поїхала до Німеччини не з Кулішем, а з російським письменником Тургенєвим. Куліш за зраду назавжди зненавидів письменницю і мстився їй до кінця життя. В. Домонтович проблему їхніх стосунків сформулював так: «Куліш бажав, щоб вона належала тільки йому, а Марія Олександрівна воліла належити тільки собі».

Але всі потуги підтоптаного ловеласа заволодіти цим природним діамантом назавжди виявилися задаремними, позаяк у полоні Марії вже опинився відомий російський письменник Іван Тургенєв.

«Усі чоловіки сходять від неї з розуму. Тургенєв лежить біля її ніг...» – писала жителька Коктебеля

К. Юнге до Петербурга. Дійсно, не менш ніж оповіданнями Марка Вовчка Тургенєв був зачарований і самою Марією. Уже відомий письменник не без інтересу взявся за переклад оповідань української письменниці на російську та французьку мови. Він знайшов багато цікавого для себе в етнографічних картинах життя героїв Марії Вілінської і не без підстав пророкував їй світову славу. Її твори публікувалися у Франції, Італії, Англії, Польщі, Чехії. Їй платили запаморочливі гонорари. Заради тісного спілкування з Марією Тургенєв полишив на певний час свою улюблену Поліну Віардо. У подорожі Європою він був вірним гідом Марії, став чи не нянькою її маленькому сину Богдану. Тургенєв показав їй Францію і увів у вузьке коло французьких літераторів і видавців. Письменник заговорив з Марією українською, і цим фактично покорив її. Мова, що стала рідною для неї, виявилася тією особливою струною, яка була на одному зв'язку душі і серця, і ще чогось особливо глибинного, яке оберігало ключі до її особистості. Взагалі Тургенєву належить велика роль у популяризації імені Марка Вовчка, перекладах її творів, видавничій справі, знайомстві з видатними людьми (Герценом, Львом Толстим тощо).

Важко припустити, чим би закінчилася «возвишена» любов Тургенєва до письменниці, оспівана захопленими біографами, не зречись Марія відвертої прихильності старіючого красеня Тургенєва, закохавшись в юного Олександра Пассека. Це без перебільшення була велика любов. Утім, Марія завдяки своєму вмінню спілкуватися з людьми збереже дружбу з Тургенєвим і користуватиметься його підтримкою.

Пассеки були знатні і багаті. Тетяна Петрівна Пассек була двоюрідною сестрою Олександра Герцена. В її апартаментах збирався весь цвіт російського зарубіжжя. Знаменитий фізіолог Іван Сеченов писав: «Тетяна Петрівна

Пассек часто запрошувала Дмитра Івановича Менделєєва і мене то на чай, то на російські пироги або щі, і в її родині ми завжди зустрічали Марка Вовчка...».

Старший син Пассеків – Олександр, наслухався про Марію та Тургенєва задовго до знайомства. При зустрічі він безтямно закохався в Марію. І отут сталося неймовірне. Марія, яка звикла паморочити голови чоловікам і вертіти чоловіками так, як їй заманеться, раптом сама закохалася в хлопчиська молодшого за неї. Як і всі попередні любовні романи Марка Вовчка, цей також викликав безліч пліток у Росії та Європі. Мати Олександра була проти його зв'язку хоча й зі знаменитою, але заміжною письменницею: не таку супутницю життя вона хотіла бачити поруч зі своїм сином. Закохані прожовжували зустрічатися, незважаючи на заборону батьків. І врешті-решт Олександр, порвавши з родиною, відвіз Марію до Франції, де вони шість років прожили в любові та злагоді. В Олександра проявився літературний талант, вони пробували писати разом, але на жаль, їхнє особисте щастя зруйнувала досить поширена на той час хвороба – туберкульоз. Олександрові не було й тридцяти років, коли він помер на руках Марії. «Мила моя, єдина моя, перша і остання», – були його прощальні слова. Смерть коханого дуже вразила жінку. У той момент вона думала, що життя вже не має сенсу без її Сашка.

Для Марії почалася чорна смуга життя. З України прийшла звістка, що помер чоловік Опанас Маркович. Виїхав до Петербурга друг Микола Добролюбов, з яким вони плідно співробітничали, незабаром він також помер від туберкульозу. Пригнічена бідами, у найсильнішій депресії письменниця приїздить до Петербурга і знаходить розраду у спілкуванні зі своїм троюрідним братом Дмитром Писарєвим, з яким вони разом росли. З ним, незважаючи на родинні зв'язки, у Марії починається роман. Це були прекрасні, гармонічні відносини двох люблячих талановитих людей. Грізний критик Писарєв пише їй ніжні, сповнені любові листи: «Я весь цілком віддався тобі, я не можу й не хочу забрати себе назад, я не маю й не хочу життя без тебе, і водночас я завжди бачу, як висить у мене над головою небезпека розриву наших відносин». Удвох вони переклали фундаментальну роботу Чарльза Дарвіна «Походження видів» і «Життя тварин» О. Брема. Але знову тяжкий удар долі: Дмитро Писарєв втопився у неї на очах, купаючись в Балтійському морі. Горю Марії не було меж. Від такого удару долі Марія довго не могла прийти до тями, вона кілька місяців не могла говорити: спочатку втрата коханого Олександра, потім смерть чоловіка Опанаса Марковича і на завершення – трагедія з Дмитром. Після цих жахливих подій її почали уникати у вищому світі. У товаристві про Марка Вовчка починають говорити, що вона фатальна жінка, яка губить чоловіків. Злі язики позаочі називали Марію Олександрівну чорною вдовою.

Не знайшовши відради в роботі та літературній діяльності, втомившись від пліток обивателів і переслідувань влади (знаходилася під наглядом поліції) Марія їде в глибинку. Їй вдалося заховатися. Відомо, коли цар Олександр II поцікавився в шефа жандармів, де Марко Вовчок, той відповів, що письменниця проживає за кордоном.

Позаду залишилися молодість і світова слава. Здавалося, що життя скінчилося, але в 1871 році у оточенні майже сорокарічної Марії Олександрівни з'являється фігура студента Кронштадського морського училища Михайла Лобач-Жученка. Молодий гардемарин був молодший більш як на сімнадцять років. Він представив на її суд переклад оповідання, який був талановитим. Але мине час і з'ясується, що гарний переклад був результатом колективних старань його друзів з метою допомогти йому заволодіти увагою Марії. Літературного таланту у Михайла не було, але шлюб відбувся усупереч пліткам і пересудам недоброзичливців, зокрема П. Куліша, про те, що молодий гардемарин їй зовсім не пара. Ці твердження спростовує лист Марії Олександрівни в Богуслав у зв'язку з їхнім срібним весіллям: «Коли повернешся додому, знову будемо разом, будемо святкувати незважаючи на всі незгоди своє двадцятип'ятиліття радостей і горя. Хіба в багатьох таке 25-річчя! Подумай!». За 25 років до цього Михайло Лобач-Жученко заради Марії проміняв море на сушу. Він допоміг їй виростити сина Богдана. До речі, як і вітчим, Богдан служив у морському відомстві. Марія і Михайло виростили прийомного сина Бориса. Він з дитинства мріяв про військово-морську службу. «Боря хоче стати адміралом!», – жартувала Марія. «Це я винувата у твоїй пристрасності до моря, ти ще не вміючи читати годинами слухав про різних Наутілусів...», – писала вона в одному з листів Борису. Онук Бориса, також Борис Лобач-Жученко, правнук письменниці, потомственный моряк, який не дожив до свого століття чотири роки, склав «Літопис життя і творчості Марка Вовчка».

У 1906 році Марко Вовчок разом з другим чоловіком Михайлом переїхали на Північний Кавказ й оселилися у передмісті Нальчика. Тут минули останні місяці життя письменниці в спокійному шлюбі з відданим і люблячим чоловіком.

Марії Олександрівні так і не судилося повернутися на Україну, 28 липня 1907 року вона помирає. Як того бажала, поховали її в садибі, під гіллястою розлогою грушею, де так любила працювати й відпочивати. У далекій Кабардино-Балкарії доля залишила її неспокійне, віддане людям серце. Пам'ятник на могилі – то задумливий образ українки, яка крізь сніги, дощі чи весняні грози немов іде до нащадків.

У своїй передсмертній записці, як сповідь, Марко Вовчок написала: «За все життя я не залишила нікого, хто був на моїй дорозі, хворий або нещасний».

Увічнення пам'яті Марка Вовчка

На честь Марка Вовчка названо вулиці в Києві, Львові, Дніпрі, у містах Суми та Нальчик.

У 2008 році була випущена поштова марка України, присвячена Марку Вовчку.

Будинок у селі Олександрівське, в якому з 1889 по 1906 роки жила письменниця, отримав статус пам'ятки

культурної спадщини.

У Немирові відкрито музей «Літературна Немирівщина», основна експозиція якого присвячена творчості Марка Вовчка.

4 серпня 1978 року в Нальчику був відкритий пам'ятник Марку Вовчку. Автор роботи – український скульптор В. Феценко. Також тут створено будинок-музей української письменниці.

10 серпня 1985 року, у Богуславі, що на Київщині відкрито меморіальний музей-садибу Марка Вовчка у будинку, де письменниця мешкала у 1885—1886 роках, а на подвір'ї встановлено її погруддя роботи харківського скульптора Тараса Братерського.

Образ письменниці відображений у відомому фільмі «У пошуках капітана Гранта», знятому С. Говорухіним. Роль Марка Вовчка зіграла Марина Владі.

Життю й творчості письменниці присвячено документальний фільм «Марко Вовчок. Таємнича зірка».

Про життя видатної українки, яка назавжди увійшла в історію світової літератури і «підняла» рідну їй українську літературу до рівня найбільш популярних у світі, написала роман лауреат премії імені Лесі Українки Оксана Іваненко.

Цитати відомих людей про Марка Вовчка

ІВАН
ФРАНКО

Найкраще в її писаннях, то, без сумніву, її мова. При всій своїй простоті і популярності вона дуже багата лексиконом і незрівнянно мелодійна.

П'ЄР-ЖУЛЬ
ЕТЦЕЛЬ

Я наче стою перед мармуровою статуєю, не знаючи, заговорить вона коли-небудь чи ні ... Це насправді дивно, що з нас обох – чоловіка й жінки – саме чоловік більш балакучий.

МИХАЙЛО
ПАВЛИК

Найголовніша хиба її – коли се взагалі хиба жінки! – була страстність, але ся хиба нітрохи не вперечує її літературної заслуги, епохальної в свій час.

Список використаної літератури

Твори Марка Вовчка

1. Вовчок Марко. Вибрані твори / Марко Вовчок. – К. : Молодь, 1956. – 496 с.
2. Вовчок Марко. Казки / Марко Вовчок. – К. : Веселка, 1988. – 383 с.
3. Вовчок Марко. Народні оповідання. Повісті «Інститутка», «Три доли» / Марко Вовчок. – К. : Наук. думка, 2001. – 252 с.
4. Вовчок Марко. Повісті, оповідання, казки / Марко Вовчок. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 416 с. : іл.
5. Вовчок Марко. Повісті та оповідання : у 3-х т. / Марко Вовчок. – К. : Дніпро, 1975-1977.
6. Вовчок Марко. Сказки и быль / Марко Вовчок. – К. : Дніпро, 1988. – 320 с.
7. Жива душа: Твори Марка Вовчка : навч. посіб. / укл. А. А. Чічановський. – К. : Грамота, 2003. – 320 с.
8. Марко Вовчок : [коротка біографія та творчість; оповідання «Ведмідь»] // Дивосвіт «Веселки» : Антол. л-ри для дітей та юнацтва : В 3 т. – К., 2004. – Т.1. – С. 191-197.
9. Українська жіноча проза. М. Вовчок, Н. Кобринська, О. Кобилянська. – Харків : Прапор, 2007. – 640 с.

Матеріали про життя і творчість

1. Бойко О. Пані Марія: пристрасна жінка чи хижий «Вовчок» / О. Бойко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2010. – № 3 (січ.). – С. 37-39.
2. Вілінська Марія Олександрівна (Марко Вовчок) // Видатні росіяни в історії України. – К., 2012. – С. 156-159.
3. Вовчок Марко // Українська література у портретах і довідках: Давня література XIX ст. : довідник. – К., 2000. – С. 49-51.
4. Вовчок Марко (1833-1907) // Українські письменники: біографії, огляди творчості, літературні напрямки і течії, літературознавчий словник. – К., 2013. – С. 36-40.
5. Вовчок Марко (Вілінська Марія Олександрівна) (1833-1907 рр.) // Попельницька О. О. Сто великих діячів культури України. – К., 2010. – С. 312-315.
6. Вовчок Марко (1833-1907) // Усі письменники і народна творчість: довідник. – К., 2007-2008. – С. 55-59.
7. Гаєвська Н. Марко Вовчок. Творчий доробок письменниці : до 180-річчя від дня народження / Н. Гаєвська // Українська мова й література в сучасній школі. – 2013. – № 12. – С. 4-7.
8. Донець Т. «Ясна зіронька українського письменства» : До 100-річчя від дня смерті Марко Вовчок / Т. Донець // Чумацький шлях. – 2007. – № 4. – С. 18-20.

9. Жураховська І. Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Марко Вовчок (систематизація вивченого. Урок-змагання) / І. Жураховська // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2016. – № 19-21 (лип.). – С. 20-25.
- 10.Зубрихіна О. Композиційні особливості історичної повісті Марка Вовчка «Маруся» / О. Зубрихіна // Слово і час. – 2018. – № 3. – С. 59-68.
- 11.Критика про Марка Вовчка // Зеров М. К. Твори: в 2 т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 232-235.
- 12.Крупеня В. Вивчення біографії письменника : конспекти-схеми / В. Крупеня // Українська мова та література. – 2017. – № 7-8. – С. 75-84.
- 13.Марія Марковичка (Марко Вовчок) // Луговий О. Визначне жіноцтво України : історичні життєписи. – К., 2007. – С. 144-147.
- 14.Марко Вовчок // Історія української літератури та літературно-критичної думки першої половини ХІХ століття. – К., 2006. – С. 357-370.
- 15.Марко Вовчок : [Коротка біографія та творчість; оповідання «Ведмідь»] // Дивосвіт «Веселки» : Антол. л-ри для дітей та юнацтва : в 3 т. – К., 2004. – Т.1. – С. 191-197.
- 16.Марко Вовчок – «кроткий пророк» // Українська література в загальноосвітній школі. – 2011. – № 4. – С. 16-19.
- 17.Марко Вовчок. Творчість // Зеров М. К. Твори: в 2 т. – К., 1990. – Т. 2. – С. 229-232.
- 18.Новик О. «Максим Гримач» Марка Вовчка як романтичне оповідання / О. Новик // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 1. – С. 21-24.
- 19.Пафос свободи, віри у високе призначення людини : Урок аналізу роману Г. Бічер-Стоу «Хатина дядька Тома» та повісті М. Вовчка «Інститутка» // Тема. – 2005. – №1-2. – С. 90-101.
- 20.Подволоцкий А. Наперекор судьбе / А. Подволоцкий // Загадки історії. – 2018. – № 21. – С. 26-27.
- 21.Славинський М. Марко Вовчок: примхлива канва кохання / М. Славинський // Віче. – 2013. – № 23. – С. 66-67.
- 22.Сохацька Є. Феномен Марка Вовчка / Є. Сохацька // Дивослово. – 2013. – № 12. – С. 45-51.
- 23.Тарнавська М. Марко Вовчок / М. Тарнавська // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К., 2004. – С. 168-171.
- 24.Ткачук М. Марко Вовчок: творчий портрет / М. Ткачук // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – №19-21 (лип.) . – С. 92-95 ; №22-23 (серп.) . – С. 6-10.
- 25.Фатальна Марія // Гетьман. – 2017. – № 5-6. – С. 24-25.
- 26.Черкаська Г. Терновий вінок Марко Вовчок / Г. Черкаська // Українське слово. – 2015. – (1-14 січ.) . – С. 12.
- 27.Шпак В. Тарас Шевченко: «Моя ти зоренько святая!» / В. Шпак // Урядовий кур'єр. – 2014. – 3 січ. – С. 10.
- 28.Штейнбук Ф. «Інститутка» Марка Вовчка в новій літературознавчій методології / Ф. Штейнбук // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2015. – №19-21. – С. 79-85.

Електронні ресурси

1. Марко Вовчок [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2018. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.
2. Вовчок Марко. Життєвий та творчий шлях, біографічні статті [Електронний ресурс] // Укрліб : Бібліотека Української Літератури : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2000-2018. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1610> (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.
3. 10 цікавих фактів про біографію Марка Вовчка [Електронний ресурс] // Відкривай Україну : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2016. – Режим доступу : <https://www.discoverukraine.com.ua/10-faktiv-pro-marko-vovchok/> / (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.
4. Роль творчості Марка Вовчка у розвитку української літератури [Електронний ресурс] // Твори.ком : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2011-2018. – Режим доступу : <https://tboru.blogspot.com/2011/09/rol-tvorhosti-marka-vovchka.html> (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.
5. Літературна спадщина Марко Вовчок [Електронний ресурс] // ОСВІТА. UA : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2018. – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/15376/ (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.
6. Марко Вовчок біографія скорочено [Електронний ресурс] // Dovidka.biz.ua : [сайт]. – Текст. і граф. дані. – [Б. м.], 2017. – Режим доступу : <https://dovidka.biz.ua/marko-vovchok-biografiya-skorocheno/> (дата звернення: 21.08 2018). – Назва з екрана.

Серія "Бібліотечка рефератів"

Чарівниця слова

***Інформаційно-бібліографічні матеріали
до 185-річчя від дня народження Марка Вовчка***

Укладач: Вікторія Юріївна Логвиненко

Редактор	С. В. Сичова
Комп'ютерна верстка	О. Є. Пугачов
Комп'ютерний набір	В. Ю. Логвиненко
Відповідальна за випуск	М. Г. Максименко

Підписано до друку 10.09.2018. 28 стор. Тираж 3 прим.
Обласна бібліотека для юнацтва імені Олеся Гончара
36039, м. Полтава, вул. Гончара, 25а
<http://libgonchar.org>
E-mail: pobugonchara@ukr.net